

ישראל אפרת בראשית דרכו

[1]

שירת-שחרית טלולה-זורחת היא הליריקה של ישראל אפרת — שירת-בוקר, שאינה יודעת את להט-הצהריים המסמא, המהמם ולא את אימית-הצות, המעבירים על הדעת. הנעימה הצרופה, הקלה, לעולם אינה מתרוממת מתוך שפע-התלהבות פורץ-גדר ואינה מתרסקת מתוך שוועה סוערת, תועת-דרך. הקול הישר נוח תמיד, רווה ברכה והודיה לחיים מתוך אמונה תמימה כמעט בעיקר שבחיים — ביופים שאינם נפגם, בזהרם שאינם מועם עולמית. העין רואה רק את הנאצל, את זיו-הצחצחות שבהוויה — והלב מקבל, כאילו אי-אפשר אחרת, כאילו אי-אפשר שיהיה דבר בעולם זולתי המרומם, זולתי הנאה בתכלית. את העולם הזה, שאף אפרת יודע שאינם כולו שירה, הוא מקבל, כאילו עשוי הוא שיהיה כולו שירה. כאילו זכות היא למשורר, שיהיה עולמו כולו נוי. רק לעולם שכוה, כביכול כדאי המשורר ממילא: דומה, הוא ושכמותו — אין אלא הגוי והזיו מסתננים לתוך ישותם מתוך בליל-החיים בדרך הטבע ורק לאלה מתפללת ישותם:

אֶחָז בִּי בִדְךָ, אֱלֹהִי,
וְנַחֲנִי עַל פְּנֵי הַהוֹיָה,
רִנֵּעַ קָטָן נַחֲנִי, וְאַחֵר —
בִּי תַעֲשֶׂה כְּטוֹב בְּעֵינֶיךָ.
דִּי לִי כִי אֲשָׁאִיר מֵאַחֵרִי
בְּמִדְבַּר הָרִיק וְהָאֶפֶר
מִשְׁעוֹל שֶׁל שְׁלוֹלֵי-יָדָיִם,
כִּי אֲדַע: אֵת תְּנַחַה בְּעוֹלָם
תִּטְבֹּל אֵת רַגְלִי בַשֶּׁשֶׁר
וּצְעָדִי מִיָּפִים הַיָּקִים...

לפניך אין ההתפעלות, האכסטאזה, נחלתו של אפרת. התפארת שבהוויה נראית לו טבעית כל-כך, עד כי אין להתפעל לקראתה בעצם. אין מלחמה ברע ובמכוער, אין מאמץ נכאב להוציא יקר מזולל, בהרגשתו השירית של אפרת ועל כן אין בארשת-שירתו מיסוד

הנצחון אדיר-הקול, הנצחון על הרע ועל המכוער ועל הזולל. להיפך, הטון לעולם קטיפה הוא, כולו אומר: כך ורק כך צריך העולם להיות — אביב, אהבה, נדודי חלום וגעגועים עדינים-נוגים — וכיון שכך הוא צריך להיות, על כרחו שכך ורק כך יופיע לעיני המשורר; היפוכו של דבר — שקר הוא, תרמית-החושים, רגע-חולין עובר ובטל. זוהי כפירה שלא מדעת במציאות, "במדבר הריק והאפור". זוהי הודאה ממילאית ביפה ובנעלה בלבד, הודאה המגיעה לידי התכחשות גמורה שלא מדעת למעורמי-החיים. אמנם רגעים באים לאדם והם נראים כשמים לאל את חלומות-הנעורים של עולם, שתוכו תפארת מוחלטת, אבל רגעים אלה אף הם — עיקר ערכם, שהם גוונים בתוכם "איזה צל טמיר, ממרומים צונח":

בְּרִנְעֵי מְבוֹכָה וְיָאוֹשׁ,
עֵת תְּהוֹם תִּפְתָּח,
אֲזַי יֵשׁ אֲשֶׁר אֵיזָה צֶל טָמִיר
מִמְרוֹמִים צוֹנֵחַ.

הוא יורד ואֶחָז יִדְגוּ
כְּרוֹחַ אִם טוֹבָה,
וְיִנָּחָה אֶת צְעָדֵי רַגְלֵינוּ
לְנִתְיָבָה הַקְּרוֹבָה...

הוא מְנַהֵג אוֹתָנוּ בְּדַמְמָה,
וּמְאֻמָּה לֹא נִדַּע,
אֵךְ גִּילָה עֲנָנָה תִתְנַבֵּב
לְנַפֶּשׁ הַתְּרִדָּה...

הנתיבה הקרובה! זו העולה תמיד אצל אפרת אל שירת-הבוקר המזוקקת, הנסוכה "גילה ענוגה", אל הליריקה הרעננה, הצעירה תמיד, שרק משוררים יחידים זוכים לה מעבר לשנות-הנעורים.

[2]

קורא אתה את שירתו הלירית של אפרת ונדמה לך, שהעולם אשר ידעת רק חלום-בלהות מכוב הוא. אין בעולם מלחמת איש באחי והרג רב, אין מהפכות בו ולא רעב ויסורים ושלטון הרשע. ישנו עולם שכולו חג והחול אינו אורב לו, אינו מציץ בו גם מן התרכים. אור ותכלת, עצים ומרגניות, שלג ושקיעות — אלה הם יסודות-ההוויה הנצ-

חיים, זולתם אין כלום. ואפילו האדם אינו חשוב בריקמת-תפארת זו, אלא עד כמה שהוא עשוי לתפוס את התפארת המרהיבה-המרנינה ולהיתפס בה כצליל אחד מן השירה הברירה, הממלאת את חלל-העולם, כבת-גוון אחת בודדת, המתמזגת בים-הצבעים העולמי. מכיר אפרת את האדם הסובל ואינו מכירו: האדם כאילו אינו מסתאב רגע, אלא על מנת שישב תוך כדי רגע ויופיע לעיני המשורר מטוהר שבעתיים, יורד — על מנת שישב ויופיע עולה, כואב — על מנת שיכיר אמת אחת בלבד, והיא:

כִּי מָה אֱלֹהִים? אֵךְ אִמֶּת וְתַפְאֶרֶת
וּמָה יִפָּה וְאַמְתִּי מִדְמָעָה מוֹהֶרֶת?

ואם זה כל האדם. ממילא מתחייב, כי

וְלֵיל, עֵת יְתֻמוֹתֵי מִכָּאֵב תִּשְׁוֶעַ,
אֲזִי אֶכִּיר גַּם בִּי אֶל וְקִצַּת אֶרְגֵּעַ...

מבחינה זו של יחסו של אפרת אל חליפות האור והצל בחייה-האדם אפיינית הנימה הדתית-החשאית, הלוחשת בתוך השורות ובינות לשורות שבכמה שירים קטנים, זכים שלו, כגון אותו "פיוט" קטן, "שלבנים":

יֵשׁ סֵלָם לְעוֹלָיִם,
מִצֵּב אֶרְצָה
וְרֵאשׁוּ שְׁמִימָה.

וְכַפּוֹל כָּל שֶׁלֶב מִשְׁלָבָיו:
מִלְמָטָה צֵל
וְהָרַ מִמַּעַלָּה.

יֵישׁ אֲשֶׁר יִינַע הָעוֹלָה
וְיִקְוֶץ בְּחַיִּיו:
אֵךְ אֶפֶל מִמַּעַל לוֹ.

אֲזִי יִפְנֶה אֶת רֵאשׁוֹ לְמָטָה
וְרֵאָה:
מִתְנוּצֵץ כָּל שֶׁלֶב כְּזָהָב,
וְיוֹסִיף לְטַפֵּס אֶל עַל...

עולם-האדם, כעולם הדומם על אביביו וסתוויו, אינו אלא שר איפוא את שיר הברכה וההודיה על עצם היותו, על היופי המתגלם בו ואינו נכתם עולמית. בליריקה זו, הצלולה תמיד, דומה לא האדם מוצא את ביטויו, כי אם השירה בעצמה, נשמת-העולם אשר פה ניתן לה להשמיע את הימנונה היא לעצם הווייתה. נשמע השיר-הזמר במובנו היותר פשוט, היותר טבעי, כציוץ הצפור, כהמיית הנחל. שירה זו ממילא אינה רואה את האדם כמרכז-ההוויה. בעיניה היא אין עיקר וטפל בעולם זה, שתוך-תוכו היופי הנצחי: העיקר האחד בו הוא קליטת "הקול הפשוט", קול היופי, העולה וצף מתוכו, מלב-ההוויה. תפקידו של המשורר אפוא בעולם זה אף הוא אינו אלא מתן ארשת פשוטה, תמימת-דרך, לאותו קול-היופי, הפשוט ולוא גם מאליף החליפות והתמורות, כדברי אפרת בשירו המצוין "אודך, אלוה, על מתנת החיים":

אֲוֹדְךָ עַל שִׁמְךָ כִּסְפוֹג אֶת לִבִּי,
כִּי תִזֵּל דֶּרֶךְ עֵינִי וְאֲזִי וְנִחִירִי
נְגוּהוֹת הַיָּמִים וְאַפְלַת הַלֵּילוֹת
וְתַכְלֵת שָׁמַיִם וְיֶרֶקֶרֶק הַיָּרִידִים
וְעֶשֶׂר הַקּוֹלוֹת בְּכֶרֶךְ וּבְיַעַר.
בְּרַבּוֹת פִּיּוֹת קִטְנֻטִּים תִּשֶׁת נִפְשִׁי
כָּל צִבְעֵי עוֹלָמְךָ, רִיחוֹתָיו וְצִלְיָיו.

מה לך איפוא, כי נזעקת האדם? היופי יופי הוא; ולוא גם יש וקצרה רחוק בעמל-הדרך — לא תמיר ולא תכהה תפארת-ההוויה, האילמת נצח, המלבלבת נצח. יש מן האצילות המקדשת בשירי-אפרת אלה, הליריים במיטב טבעיותה של המלה, היוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב. קורא אתה בהם ואינך משתכר — אבל לבך יחם והדמ-עה מתבקשת ועולה בעין. עיתים דומה הקריאה בשיריו ליציאה, שאדם יוצא לבין עצים מקיצים בראשית האביב לאחר השתתפות כבידת-המולה בכל הקודר והמרעים שבחיי-האדם: באסיפת-המונים שטופת מדנים וחרפות, בראייה מקרוב בעניות המנוולת שבש-כונות-כרך מדולדלות או בראיית יסורים בבית-חולים. יוצא אתה אחר כך החוצה לעת ערב עם דמדומי-האביב — ואתה תמיה, שעדיין ישנם עצים בעולם, עומדים שקטים וקשובים ורכי-צפיה, ויש אד לבן וחמים, מסתלסל מלמטה למעלה לקראת עננים חכ-ליליים בלבם של שמי-שקיעה, ואדמה טובה ורטובה משתרעת לרגליך נוחה והרה. כל זה, הרחוק כל כך מן האדם הנענה ומן הניוול המשווע שבענות-האדם, נעשה לך אותה שעה קרוב מכל קרוב, יקר וזר ותמוה, עד שעולם-האדם על כרחו מתרחק והולך, נמוג והולך. לבדך אתה נשאר בעב-הערפל שבחורשה ושוקע בדממה החיה-הרווה אשר מסביב — אלה הם החיים! מה שראית שם, מעבר לערפל, רק חלום-בלהות משקר היה:

וַיֵּשׁ יוֹם תִּקְחֵנִי בְּכַף יָדְךָ הַגְדֹּלָה
וְתִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ וְתִלְחֹץ אֶת נַפְשִׁי
וְנָגַר מִמֶּנִּי מִבֵּין אֲצַבְעוֹתֶיךָ
כָּל יְפִיךָ בִּי אֲשֶׁר יִיף אֹז פִּי שָׁבַע
כְּרִיחַ הַמֶּשְׁכֶּר שֶׁל צִיץ עֵת יִלְחֹץ —
הִיבֹא אֹז סוּפִי? לֹא, אֵלֶּי! יִדְעָתִי
כִּי תִרִיק אֶת נַפְשִׁי לְמַעַן תִּשְׁקָנָה
מִיַּיְנוֹת חֲדָשִׁים עוֹד טָרָם שֶׁעָרְתִּים...

[3]

אך לא תמיד עשוי הלב שיקלוט את שירי אפרת, שיתמכר להם ולהשפעתם המטהרת, החולצת אותו מצבת-החיים, שהוא אחוז בה כלב אדם "עקוב מכל ואנוש". לא תמיד נכון אתה להסגיר את עולם-האדם אל מחוץ לחוג-הקסמים, אשר בו סוגרת אותך הלי-ריקה הצרופה בעל כרחך וכורה לך אוזן לשמוע רק את שירת-ההוויה המזוקקת. הוויית-האדם הנכאבה, נעויות-הפרצוף דווקא, יש והיא תובעת את עלבונה ממך פתאום, בעודך עומד באותו חוג-קסמים קורן, שחג לך המשורר, וכמתוך הארה מזעזעת אתה מגלה, כי אושר זה, שנתברכה בו הליריקה העילאית, לא אשרך הוא. חיי-האדם — אתה מרגיש לפתע מתוך כוויה שבלב — אינם סבר פנים יפות לעולם בכל עת ובכל שעה. חיי-האדם אינם דווקא תפיסת הנגה, המרחיב את הדעת, שבעולם. כיצד אומר אפרת לעצמו באחד משיריו המאוחרים *, "והשלום הגדול" ?

עַל כָּל כִּדּוּר הָאָרֶץ וּמִצִּיר אֵלֵי צִיר —
הָהָא! אֵי יָשׁוּב, אֵי עֹשֵׁב אוֹ נָחַל? —
עֲגֻמוּמִית מִתְגַּחֵלָה כְּרֻצַּת הַשְּׂאוֹל
וְאֵשׁ דְּמָעָה עַל עֲצָמָה — כָּל נָחַל.

"עגמומית מתגחלה כרצפת השאול" ואותה אתה רוצה לתפוס גם בשירה הלירית, ותהיה זו טהורה שבטהורות. את הגיהינום שבחיים אף הוא אתה רוצה לקלוט מתוך השירה, את היללה הטרופה, העולה מלבו של אותו גיהינום, אף היא, ולא את צלילי-התכלת בלבד, שהם ורק הם, כביכול, נישאים לאזני הליריקן אי מזה.

* כל הציטאטות, המובאות לעיל, לקוחות מספרו של אפרת, "שירים" [תרע"א—תרפ"ח].
הציטאטות המובאות להלן לקוחות מתוך שיריו שנדפסו ב"הדואר" בעצם השנים האחרונות.

לשירת האדם שאינו בטוח כל כך בנוי המתמיד שבחיים, אתה עורג לעתים קרובות למקרא שיריו של אפרת, לשירת משורר בשר ודם, מתענה ונח חליפות, סובל ושוכח סבלותיו חליפות. מכבידה עליך לפעמים ליריקה זו ביסוד-התפארת הטבעי שבה, בזוך הצלילות שבה, שכמוה כציוץ-הציפור וכהמיית-הנחל לפשטות. הציפור והנחל אף הם יודעים, קדרות-בציר מה היא ואכזריות-חורף מה. שוב אין אתה מתקנא במשורר ובנח-לתו שפרה עליו. שוב אין אתה מתאוה לשולחננו, לחיוב-החיים התמים, הבא לו תמיד בהיסח-הדעת, בלי שתתגלה בשירתו מלחמת המשורר על חיוב-החיים. השתקעות זו בנאצל ובמוהיר שבהוויה, ראיית מציאותו של האדם, כאילו אף היא, כמציאות של הדומם והצומח, אינה אלא שלוה יונקת ממעמקי-עולם, נראית כבריחה מן החיים, כנסיון להסתיר את הפנים מן המבעית שבחיים. ליריקה זו, הרכה והענוגה, קלת-המגע, נעלסה ונוגה גם יחד, יש והיא מעוררת חרון-פתאום, מתוך שהיא נראית כפינוק-יתר, שמשורר מיחיד-סגולה מתיר לעצמו רק לעתים רחוקות בשנות-בגרותו. המשורר עצמו מעורר חרון, מתוך שהוא מתעקש ועומד בצעירותו, אינו מתבגר, מסרב להתבגר. שוכח הלב, כי זה עתה השתעבד מרצון ובהכרת-טובה למשורר הזך, היפה תמיד, והוא בועט: מעשי-ידי טובעים ואתה אומר שירה, שר ולא צווח? השירה חפשית היא, אך לא תמיד מוכן אתה להודות בחופש שלה. שעות יש וחופש זה מדהים אותך כעיוורון: מצפה אתה לנס שיתרחש, ויתקיים במשורר מה שמספר אפרת על ר' יוסף דילה רינה:

כִּף מַעֲנָה-פָּנִים הִתְחַלֵּף בְּעַל הָרַחֲמִים
עַד בָּא לַחֹף בְּבִקְרֵי יוֹ וְדַמָּמָה.
הוּא לָחַשׁ: לְבוֹ אֶת הַשְּׂאוֹל, הַגִּנִּי!
וְהִחַל צוֹעֵד יוֹרֵד אֶת הַיָּמָה!

הליריקה ה"צרופה", זו העוסקת ב"ציור הדומם", אפילו כשהיא נראית שקועה כולה בנפש-האדם, היא ראשית דרכה של השירה, כשהיא פוקחת את עיניה על העולם לרא-שונה — שירתו של משורר-נער, העומד תמיה על מפת-החיים. הדרי-הטבע ותפארת-ההוויה האנושית על כרחן שהן קורנות לעיני החווה הצעיר, בטרם יעמוד על תהומות-החיים, שאין בהם משום שלום-נצחים ויופי אין-סוף דווקא. אבל כל ליריקן, שאינו מתב-קש לפמליה של מעלה בעודו באיבו, על כרחו שיתבגר, כלומר: יהיה לשליח האדם באשר הוא אדם, בליל הרע והטוב, היפה והמכוער, הנופל וגלוי העיניים, ולא אדם שכל עצמו אינו אל גילוי עוד אחד מרבבות הגילויים של הזיו הגנוז בהוויה הקוסמית. כי על כן מעניינת כל כך העובדה, שדווקא בשנים האחרונות-אחרונות, שנות הוועה ואימת הכליון החרוך, הנשקף לעולם כולו ולישראל בפרט, מתגלה אפרת כאחד מן הרבים

במשוררים העברים, המנסים לתת פה לחלחלת האדם בימינו. אירע לו לאפרת-מה שאירע להרב מבוקרסט" שלו:

הוא רָאָה דְּלָחוֹת פְּרוּקוֹת וּמַעֲקָמוֹת,
חֲלוּנוֹת שֶׁבְּרוּ, נִפְצוּ שְׁחוּרֵי-שְׁתִּיקָה,
וּגְרִיזוֹת נוֹשְׁקוֹת חוֹל וּפְרָפוֹר חָלָל, –
וְהַחֵל קָרָא תוֹכַחַת-זַעַם עֲתִיקָה.

מתוך אימת ימינו אלה גילה אפרת את האדם שבע-היסורים "והחל קרוא תוכחת-זעם עתיקה". "תוכחת זעם" זו בשירתו בת השנים האחרונות עדיין נראית כאבר מן החי, ולא כחלק מעצמותו וישותו הפיוטית. אבל יסוד חדש זה, לכשיתמוג בפנימיותו השירית. בלי ספק עתיד לשנות את פני שירתו, להעלותה דווקא מתוך ירידה לעמק הבכא.

תרפ"ז—תש"ב

אברהם צבי הלוי

[1]

קובץ-השירים "מתוך הסוגר" *, פרי עבודתו של א' צ' הלוי במשך שנים עשרה שנה, תרצ"ז—תש"ח, מבליט את פרצופו הפיוטי של המשורר הבלטה חיה שיש בה כדי להפתיע גם את הקורא, המכיר את דבריו לפי הדפסתם לעיתים מזומנות בכתבי-עיתו השונים. קריאת השירים האלה בפזמון ולסירוגין אף היא כבר הטעימה את האפייני שבמשורר עברי צעיר זה: את רגש השכול והיתום, הלופף אותו כולו כמעט ואוחזו כבצבת, את התאכזרותו התכופה לנפשו הוא במאמציו לגלם את חיי רוחו ואת מקומו בעולם, את נטייתו לסגנון תיאור וביטוי חושני-ממשי, זו העדפת האמת ה"ריאליסטית" בתפיסת העולם ובהגלמתו. אבל תכונות-שירתו אלה של א' צ' הלוי, כל זמן שנסתמנו לעיניך מדי פעם בפעם מתוך קריאת-עראי בזה או בזה משיריו, יש ועשו את הרושם כאילו אינן אלא הלכי-נפש ארעיים בלבד, מצב-רוח בניה-רגע, הבאים וחולפים, באים וחולפים. עכשיו שאתה קורא את דבריו בכינוסם, אתה רואה אותן תכונות מתלכדות לעיניך מיקשה אחת, מתגבשות כדי דמות שירית בעלת מהות עצמית — פייטן עברי כבד-הגות, החי את חיו האישיים ואת חיי-דורו עד לידי מיצוי הדין על עצמו ועל דורו מתוך חומרה יתירה ולא-מתפשרת.

[2]

ברור: א' צ' הלוי משורר בן דורו הוא. מתוך קריאה בספר קם וניצב לפניך פייטן עברי בן התקופה ה"חדשה" בשירתנו לפי משמעותו האמיתית, הפנימית של מושג זה. ככל המשוררים העברים ה"חדשים", מגלה גם א' צ' הלוי מין קרע מוזר במיבנה עולמו הפיוטי: מבחינת המאמץ האישי להיאחז בחיים אחיזה של ממש, הרי אישיותו של המשורר כל עצמה צרור רגעים שאינם מתגבשים כדי "השקפת-עולם" — אישיותו הפיוטית אינה מעלה על הדעת אחדות הרגשה ומחשבה, שיש עמה בטחון ויציבות, אמונה והתקשרות ביש; ומן הצד השני מבחינת המאמץ של האני הקיבוצי שבמשורר להיאחז אחיזה של ממש בכלל, בכלל הישראלי לפחות, גם הלוי ככל בני-דורו בשירה העברית

* "אהל", ניו-יורק, תש"א.

כולו דביקות, כולו נאמנות לצער האומה ולחזון גאולתה. אותה שניות מתנכרת בשירה העברית זה עשרים או עשרים וחמש שנה — נשמת המשורר המשושעת, הנקלעת כבכף הקלע מרגע קיקיוני אחד אל משנהו בחייה האישיים, מוצאת לה מקלט בשלשלת-הדורות מזה ובהירואיקה הארץ-ישראלית מזה. שניות זו בשירת הלוי — הקורא עומד עליה מאליו, ולא רק כשהוא משווה תכנים של שני מדורים שונים שבקובץ, כגון "פצעי מולדת" מול "חדרים מרוהטים", אלא אף כשהוא משווה תכנים של שירים שונים בו באותו מדור. מצד אחד, הודאה במלוא הפה בהתרוקנות החיים הגמורה, באבדן החוט האחד הממושך, המורה את הדרך לאדם במבוך העולם על תחתיו, כגון בחרוזים אלה:

לא עקודות רגלי, כצועניות זנו אל נופים במחול נדודי
ולא שבעה נפשי שכולת-אל ולא יפירני עוד מקומי הבדאי.
כל רחב תבל, לא פעמו אל, לא מלא את הרגע הקטן;
וימצאני שממון: פרש פושל, תועה בדרך עקלתון.

("חניני, אחות"; עמודים יח-יט)

ומן הצד השני, הדים מובהקים לאותה אמונה ישראלית מעורה, שיש ויש גאולה לאדם ואף על פי שאין אדם זוכה לה לגאולה זו כי אם מתוך מאמציו הוא הנואשים, מתוך מלחמה קשה ומרה בין נפשו לנפשו, כגון בפסוקים אלה:

אני, אמת אני מביא, בשורת-אדם אני נושא! — — —
ל-ב-איש הוא המשיח הקפות!
גאלה מתוך נפשו תצמח, קרבו העדן האבוד!
הנה ימים באים ואיש אל איש יקרב ולא יחת;
לו המלוכה תהי והיה אדם אחד ושמו אחד!

("המשיח הכפות", עמודים לג-לה)

אכן אח הוא הלוי לכלל המשוררים העברים בני-הדור. הרגשת היתמות, האסופיות, המחלחלת בשירתו, היא היא יתמות האדם באשר הוא אדם בעולם-ימינו, זה שטיב מהותו נמסר כבדקירה באותו פסוק של הלוי: "מקסם-תבל הפך לתפת-סד חונקת". והרגשת-הדור היא באדם מישראל כיום אותה התחטאות קולחת בשירי הלוי לפני "סבא" שלו, לפני אותה "דמות-רחמים נכמרת על גברותי האומללת", שהפכה סמל בשירה העברית בדורנו למיטב געגועינו על שיבה לביצרון, על חידוש הברית עם מסורת-אבות ועל ההיצמדות במאבק העם בארצו. אחד מבני-החבורה הוא, כשהוא הופך לחוויה כללית, מביעה את עצמה בגוף שלישי, ב"נסתר", הרגשה פרטית כגון זו:

רסיסים הפה עולם מתפן, אימה התהום.
סכסוף שביל אל אל מסתתר, נבק הרום.
אי סעד לנבון בארץ זו תרע?

("עלה משאר, הפלא", עמוד לו)

ואחד מבני-החבורה הוא, כשהוא מוצא שלא מדעת שותפים הרבה לשוועתו היהודית, הנשמעת כשוועה אישית דווקא ובגוף ראשון, מדבר בעד עצמו דווקא, כבקטע זה:

דמי נקם ידרש לא משפירר חביון.
על-אף כל הקלפות ירן בי קול השבט;
שרשרת עם כבדה אותי כופתה, העבד.
קולות מקדם בי ישקו כליון.
על קבר עם לא יהמה אלי-אביון.
עלי קם דם דורות, מבאר נפשי בוקע
אגרוף-נקם ינחית על ראש עולם-רוצח.

("עלי קם דם דורות", עמודים מ-מא)

[3]

אבל מתעמק אתה באותם צדדים שווים שבין שירת הלוי לשירה העברית הצעירה כולה, ואתה עומד על המיוחד שבו מתוך הבחנה בגוון מיוחד שבקולו, המנכר את קולו אף כשהוא עולה לכאורה בתוך המקהלה בכללה על יסודותיה הכלליים. מתברר לך, שעם כל היות א' צ' הלוי בן-הדור, כובד העגמה שבשירתו, עובי הקדרות שבשירתו, מבדיל בינו לבין בני-דורו, מעמיד אותו ביחידותו בתוך השאר. חיוב החיים, אמירת אמן על החיים, קווים בולטים הם בשירתנו הצעירה בעצם מבוכתה רבת-הפנים והתכנים מבחינה אנושית, ואילו בשירי א' צ' הלוי הרי יסוד זה של אמונה בחיים, של קבלת עול החיים מרצון, חסר כמעט לגמרי.

אחת הפרשיות הסתומות והמעניינות ביותר בשירתנו הצעירה היא תחושה רווחת זו שבה, שעם כל היות החיים מעין רציפות של רגעים מפורדים, מנותקים ומבודדים זה מזה — ללא "תוכן" רוחני אחד מתמשך מרגע אל משנהו, ללא התלכדות רגעי-החוויה האישיים כדי מסכת-חיים אישית שלימה, נותנת בה בעצמה את סימניה המוב-הקים — הרי כל רגע בודד כשהוא לעצמו בחיי המשורר המודרני כדאי הוא לו כשהוא לעצמו כדאי הוא בעיניו עד כדי יראת-הרוממות. ממילא הרגשת-החיים הכללית בשירה חדשה זו, עם כל היותה אוצר רגעים מפורדים ולא-מתאחים, כולה אומרת כבוד ויקר לחיים, כולה מטעימה את חיוב החיים וכדאיותם. אם עולם-הטבע אינו אלא אשכולות

אשכולות של רשמי-הרגע, שפלאי-העולם הצרורים בהם נראים כמופיעים ונעלמים תוך כדי רגע, הרי הגילוי הפלאי שברגע האחד כשהוא לעצמו משרה רוח-הקודש על המשורר והוא מברך עליו ברכה מקרב לב, ואפילו אין זו אף היא אלא ברכת-הרגע. אם האהבה גם היא אינה אלא חזון-עראי נולד ונגזר, נגזר תוך כדי לידה — הרי חזון-עראי זה כדאי הוא להתפלל אל בואו, ובבואו המשורר מרכין ראשו לפניו בדחילו, ואפילו יודע הוא בעצם הדחילו שאין זה מתמיד, שאינו אלא פירור-תפארת עוד אחד מתמוגג בעודו מתרקים. השירה העברית החדשה רובה ככולה מלאה הפלאה להוויה האנושית-הפרטית, רובה ככולה היא מקור לא אכזב של אמונה בחיים וקבלתם כברכה עם כל קוצר ידה להפוך את אמונתה ואת ברכתה לתחושת-חיים קבועה פילוסופית או דתית.

לא כן שירת א' צ' הלוי. זו לעולם כמעט אינה מתמוגגת ברגע החיוני עד כדי הפלאה וברכה לעולם. רק לעתים רחוקות מאד אתה מוצא את המשורר מתרעש באהבת-החיים הרגעית עד כדי התמכרות גמורה לה ברגע בואה. נהייתו של א' צ' הלוי אחרי מתת הרגע הברוך מופיעה לפעמים בשורות עדינות מרעידות את חוש-השמיעה הפנימי, כגון באותו שיר קטן שלו, "ואני בבגדי צבא חמודות", ב' (עמוד 18):

ואני במדי - ערוגה ירקה בדם השלכת.
ואני במדי - חיל על אדמת נזר מצודת.

מרחוק נערף אפק: לב אנוש נרצח
ועמי מוכל לגרדום;
ואני מתחייב ונפשי חולת עולם בקסמי
ואני מתחייב ולבי אל הניר והשיר.

מי לא יחוש בהמיית-לב עמוקה זו, בכלות-הלב זו "אל הניר והשיר", שדומה לך: אין לו לא צ' הלוי אלא זו בעולמו, ואפילו כשהוא חייל לבוש מדים בשנות-האימה שעברו על עמו ועל "לב אנוש נרצח"? אלא שהתגלות כזאת של נפש "חולת עולם בקסמי", התגלות שלא על תנאי, לכאורה — מול הכליון החרוץ — לא זו בלבד שהיא נדירה מאד בקובץ-שיריו של א' צ' הלוי, אלא שאף כאן, במקום-חיותה הטהור ביותר, שלימותה של התגלות זו נפגמת מתוך ההרגשה שאדם "מתחייב" בה משום מה, שאדם נתפס במעין דבר-עבירה כשהוא משתקע בכגון זו. ואין רגש-האשמה שבקבלת החיים מתוך אמירת-אמן נובע אצל הלוי מתוך מצב נפשי דווקא כגון זה, הנמסר בקטע הקודם, מתוך העמדת התענוג העילאי הפרטי מול עולם הכלל הנחרב, עולם האדם ועולם העם יחד. דומה: רגש-אשמה מזור זה לעולם אינו מרפה ממנו. לא מקרי הוא שם הקובץ "מתוך הסוגר", זה שם השיר הראשון שבקובץ (עמוד 18) שבו מתאר המשורר את עצמו

כ"עבד" ליצריו, "יצרי אנוש", כאדם "נכסף אכול שלהבת אלי מקלט עולם קורן בשלל צבעיו", ועולמו-מקלטו "הופך סוגר" משום מה, נעשה "כלא" "ללב אשר נאף ולא ישריש". כאן, ביסוד הקטרוג על עצמו משום שהוא משתוקק להכות שורש בעולם, משום שהוא "נכסף אל מקלט עולם בשלל צבעיו", סוד העצב הכבד שבשירת א' צ' הלוי, עצב ללא דוגמה לו כמדומה בכל השירה העברית החדשה. הרגע הער, המתפקח לקראת עולם קורן בשלל צבעיו, לא די שאינו מביא עמו אפילו גאולה רגעית, אלא שהוא כאילו מחייב את המשורר הנאחז בו: הלב שאינו "משריש" כאילו מתוך כך נעשה "לב אשר נאף". עצם ההיאחזות ברגע כאילו הופכת חטא. הלב, לב אדם מודרני, הטובע בתהום חייו האישיים ומנסה ליאחו לשם הצלה במראה החולף ובצליל החולף, נעשה לב "זונה", חרוף וקנוט בעיניו הוא משום נסיונותיו לבקש הצלה פורתא — וממילא נעשה הצליל או המראה לא קש בלבד לטובע, כי אם קש במי-דמדמה. בצירוף זה של ההשתוקקות להידבק ברגע וההתמדות בהשתוקקות זו מתגלה יחודו של הלוי בשירתו הצעירה, עם כל שיתופי התפיסה וההרגשה שבינו לבינה. יש והלוי משלים עם נפשו ברגע הנדיר והוא מספר על עצמו בקבלת-הדין הטובה שבשירה המודרנית:

דמותי נתקה ממני וכאם ירדה המימה צופה,
רוגעת בחיק המים הרוטט ומחפכת את בנה את יחידה.

("נמלאה פגימת לבנה", עמוד 18)

אבל כמה נדיר רגע-השלמה מעין זה בשירתו של א' צ' הלוי! זו על פי רוב מסמנת את קוויה המתנכרים יותר בשורות מעין אלה:

נדחפתי אל בין רחובות קרת -
גלגל במורד, נשבר סדנו.
דבר מה זר בי שורץ, ילעג שטנו:
אי תלום חיים, אי תפארת?
מבוא שאין שלמות היה מפלט.
הטוב מזה יש בזה תבל ופלאות?

("בוז תבל נפלאות", עמוד 18)

[4]

נטייה זו של אמירת-הווידוי האכזרית מבליטה את עצמיותו של הלוי עוד יותר בשירת-הכלל או בחלקה הכלל-ישראלי ביחוד. בסגנון עברי מבוגר, באוצר ציורים וגיבים תולמים, מוחשיים הוא מביע במספר ניכר משיריו את געגועיו על היש הישראלי הוודאי, הוודאי בעיניו ללא הרהור וצל-ספק. בשר מבשר השירה העברית הצעירה הוא במאמציו

לשוב ולהרכיב את עצמו הרכבת-ענף חיונית בגזע העם — במהותו ההיסטורית של ישראל ובמלחמת-גבורתו על קיומו ההיסטורי בשנים האחרונות בארצו. אבל עצמיותו הדואבת, המתמרדת בכל מתן-רגע של הרגעה ופיוס, כאילו מתמרצת ודורכת עוז דווקא מתוך ההכרה, שכאן בהתאחותה הישראלית מובטח ומובטח לה יסוד ההרגעה, יסוד ההשלמה עם העולם ועם עצמה. דומה: דווקא את ההנאה הזאת של אחיזה בקרנות המזבח הלאומי מתקשה הלוי להתיר לעצמו בעודו "צועה מתחום לתחום" בעולמו ואין עולמו נעשה לו מקלט, כי אם סוגר. הצורך בקטרוג על עצמו, המורגש כמעט בכל שירתו, נעשה בשיריו העממיים-הלאומיים מעין הרגשת-חטא פרטית ממש והרגשת-חטא זו היא שאוסרת עליו, כביכול, גם את ההנאה מן ההתבוננות המתפעלת בסוד נצחיותה של האומה. אף בשיר כגון "עלי קם דם דורות" מחלחל יסוד זה של ראיית קשר בין ה"חטא" הפרטי, חטא "בן יפת בחולין", אשר נשבר מעל צווארו עול-הדורות הישראלי והוא לן "חפשי" בחיק קסמיה של "ארץ חנפה, יפיה רועפת", לבין השואה שניתכה על ראש-העם, עד כי "גת דם היה עמי". אבל הרגשת-חטא זו מצטרפת אליה אצל הלוי הרגשה אישית כבידה מזו: לו, לו בפרט, אסור לחוש בפלא שבנס הגאולה, שנתרחש בימינו ולעינינו, הואיל ולא הוא, לא הוא בעצמו. תרם את חלקו להתהוות הנס. הפלא שבנס הגאולה אף הוא כאילו אוסר על עצמו להשתכר בו אפילו שכרון-הרגע: רגש-האשמה בפני הארץ, הגגאלת בדם בניה, שוב נגלל וקם כחייץ בינו לבין רגע-השכרון הפיוטי העצום.

מי אדם מישראל כיום הזה ולא ירגיש עם קריאה בארבעת שיריו המצויינים של הלוי במדור "פצעי מולדת", כי לא את נפשו הוא שופך המשורר בהם, כי אם את רגש החטא הכבד, המעיק על כל יהודי באשר הוא שם בחוץ-לארץ ולא זכה — באונס וברצון או באונס שהוא ברצון — לתת ידו למאבק הגאולה של העם בארצו? מי בתוכנו, הנושא עיניו אל ההתערות בארץ-אבות, ולא יחוש עם הלוי כי לפני בואו יום אחד לשבת בארץ גאולתו אשר לא הוא גאל אותה, הוא מתחייב להרהר הרהורים קשים שבתשובת-המשקל לפי אותה שאלה ששואל המשורר את נפשו המעונה: "החטאתי לאחי עמלי הפדות כי בחיקה (של ארץ נכר) ארגיע"? אין כל ספק ששיר כגון "מפני ארצי אנכי בורח..." הוא מאותם שירים מועטים, שבהם זוכה משורר-אמת להתוודות לא על חשבון נשמתו שלו בלבד, אלא אף על חשבון רבים מבני-דורו עמו. רבים, רבים מישראל יבינו ללא פירושים יתירים את שני הבתים הראשונים של שיר זה:

מפני ארצי אני בורח ויודע: תרשיש אין.
בנחלת-עמי לא אסתפח, גרשני קצר רוח.
צמאתי לגדלות, רעבה ולא שבעה העין;

ואלך על נופי פלא ועל מרחקי ארץ לניע.
גדלו בך קטנות ולא בנתי; חמר דמי כנין.
צענו רגלי שכורות ולבי בכשפי-זר נגיע.

שבוני אילנות ונהרות ותבל כאשה מצודדת.
פתני יפיה החריף; שפע גופי כנביע.
סגד לה בשרי מתרונן ורוחי לה נרצע כעבד.
החטאתי לאחי עמלי הפדות כי בחיקה ארגיע?
האורב בי יושב וחותר. קנאה ונוקמת מולדת:
מרת נפש, פצועה, עזבה בנה, לאל נכר יריע.

(עמוד נב)

אלא שאף בשיר כזה, שבו המשורר נעשה שליח-ציבור שלא בטובתו, כאילו אין א' צ' הלוי יכול לשתף את הציבור עמו בצערו ובווידויו, כאילו מסרב הוא לשתפו עמו בשניהם. בולעת אותו עד לידי מיצוי הדין על עצמו, על עצמו בלבד, אף ב"חטא" שהוא חטא-הרבים ולא חטאו שלו בלבד.

[5]

מיצוי הדין הקיצוני על עצמו הוא הקו הבולט ביותר בשירת א' צ' הלוי ביחודה. מכאן אמיתיותה, זו כנותה הזועפת, ומכאן יסוד-הווידי שבה, החותר אל הפורקן מן הפרטי והאישי, אל ההתמזגות בחיי-שעה ובחיי-עולם, שהמשורר צופה בהם יותר משהוא מובלע בהם. כוחו האפי והדרמאטי של א' צ' הלוי בולט כל כך בקובץ-שיריו, שהקורא מצפה לראות את הפואימה הסיפורית-הפסיכולוגית תופסת את מקומה ביצירתו בעתיד, לאחר שבקובץ זה שלו הביע, בעיקרו של דבר, את הצד הלירי-האישי שבמיבנה-נפשו הפיוטי. כי לא רק אותם מומנטים מרובים בשיריו הליריים, שבהם מתבלטת "שייכותו" לדור, מעידים על הכוח המסמל בדרך הבעתו, על כוחו לגלם את המשותף לו ולרבים. יש לקרוא גם את ה"אובייקטיביים" שבשיריו, את שיריו על ניו-יורק בפרט, כדי לראות מה נאמן ואיתן ביטוי הדרמאטי-האפי, כמה עשוי משורר זה שיהיה צופה ורואה "מבחוץ" — דיין-אמן שאין לפניו אלא מה שעיניו רואות "מבחוץ", ולא משורר לירי משוקע בעולמו הפרטי בלבד. אכן, קבוצת-השירים "ניו-יורק" (עמודים נט—עג) היא בעיקר אפשר שתתקבל על דעת הקורא העברי כעדות לכוחו השירי של א' צ' הלוי ותשמש ערובה בעיניו לעתידו השירי הבטוח. אבל אם מתוך קריאה בקבוצה זו מתעמקת ההרגשה, שהמשורר הזה גדול כוחו בשירה תיאורית-דרמאטית, אין לשכוח שאף בשירים אלה תופסים יסודות ליריים עמוקים, המתעלמים מן העין יותר מבשאר שיריו,

משום שכאן נתפשטו אלה מיסוד יחידותם האישית ונשתקעו בחשאי בתוך הרבדים
התיאוריים-הדראמאטיים הכלליים. אם כה ואם כה, קובץ-שירים גרעיני לפנינו: משורר
בעל חיתוך-דיבור משלו מדבר מתוכו. יסודותיו הנפשיים אפשר עדיין לא נצטללו כל
צרכם ולא נתמזגו כל צרכם, אבל אין ספק שכבר הולידו יצירה ראוייה לשמה בקובץ
שלפנינו והם עתידים לתבוע מן המשורר את המשך גילומם.

תש"ט

מדור שני

מספרים